

تحلیل اقتصاد سیاسی رانت‌جویی بنگاه‌ها: مطالعه تجربی رشوه و لابی در کشورهای مختلف

عباس خندان^۱

تاریخ دریافت: ۹۵/۰۲/۲۶ تاریخ پذیرش: ۹۵/۰۵/۲۸

چکیده

هدف این مقاله بررسی رابطه بین لابی و رشوه و تحلیل رفتار و انتخاب بنگاه‌ها در کشورهای مختلف است. بدین منظور از داده‌های تلفیقی بیست هزار بنگاه در ۴۵ کشور در دوره زمانی ۲۰۰۲-۲۰۰۵ استفاده شده است. از آنجا که رشوه و لابی بر یکدیگر تاثیر می‌گذارند و همچنین لابی یک متغیر مجازی با ارقام صفر و یک است، از تلفیق «روش برآورد معادلات همزمان» و «پروبیتم» استفاده شده است. نتایج نشان داد اگرچه لابی جایگزین رشوه می‌شود؛ اما این رابطه جایگزینی، «نامتقارن» است. سه دسته از متغیرها یعنی مشخصات مشترک کشوری، عوامل صنعت و ویژگی‌های انفرادی بنگاه‌ها بر انتخاب بین لابی و رشوه تاثیرگذارند. «لابی» باعث کاهش رشوه می‌شود، اما این جایگزینی ناکامل است؛ زیرا بیش از نیمی از شرکت‌های لابی‌گر همچنان از رشوه برای پوشش ریسک لابی ناموفق استفاده می‌کنند. هرچه احتمال موفقیت لابی بیشتر باشد یا منابع مالی برای پذیرش ریسک در دسترس بنگاه باشد، نیاز به رشوه برای بیمه ریسک شکست لابی کمتر و بنابراین رابطه جایگزینی کامل‌تر خواهد بود.

طبقه‌بندی JEL: D7, D22, C3

واژگان کلیدی: لابی، رشوه، رفتار بنگاه.

۱. مقدمه

افراد و بنگاه‌ها همواره این انگیزه را داشته‌اند که تصمیمات دولت را در جهت منافع خود تحت تاثیر قرار دهند. لابی و رشوه دو استراتژی یا دو روش رایج رانت‌جویی و نفوذ به دولت هستند. اگرچه مطالعات مربوط به رانت‌جویی از سابقه تاریخی ۴۰ ساله برخوردار است، اما بررسی‌های مقایسه‌ای بین لابی و رشوه یا ارتباط بین این دو در ادبیات نظری آن نادیده گرفته شده است. تاکنون^۱ این دو روش تاثیرگذاری بر قانون؛ یا به صورت جداگانه مطالعه شده‌اند یا این که یکسان و مشابه پنداشته شده‌اند^۲ (هرستاد و سونسون ۲۰۱۱: ۱).

یک تفاوت آشکار آنها، «نگاه متفاوت به قانون» است. بدین معنا، پرداخت رشوه غیرقانونی است؛ در حالی که لابی در چهارچوبی مشخص، قانونی و پذیرفته شده است. اما این تمایز و تفاوت چندان بکار نمی‌آید؛ زیرا قوانین، متغیر و متأثر از شرایط داخلی کشورها هستند. تفاوت مهم به سطح سیاسی درگیر در رشوه و لابی بر می‌گردد. لابی فعالیت‌های رانت‌جویانه است که در سطح سیاست‌مداران و قانون‌گذاران اعمال می‌شود؛ اما رشوه، معمولاً در بدنه اجرایی دولت در سطح کارمندان اتفاق می‌افتد. منشاء این تفاوت آن است که در لابی هدف، تغییر قانون موجود اما در رشوه هدف، دور زدن قانون موجود است. از این نگاه، رابطه بین لابی و رشوه بسیار مهم است. آیا رشوه و لابی دو استراتژی جایگزین و یا مکمل هستند؟

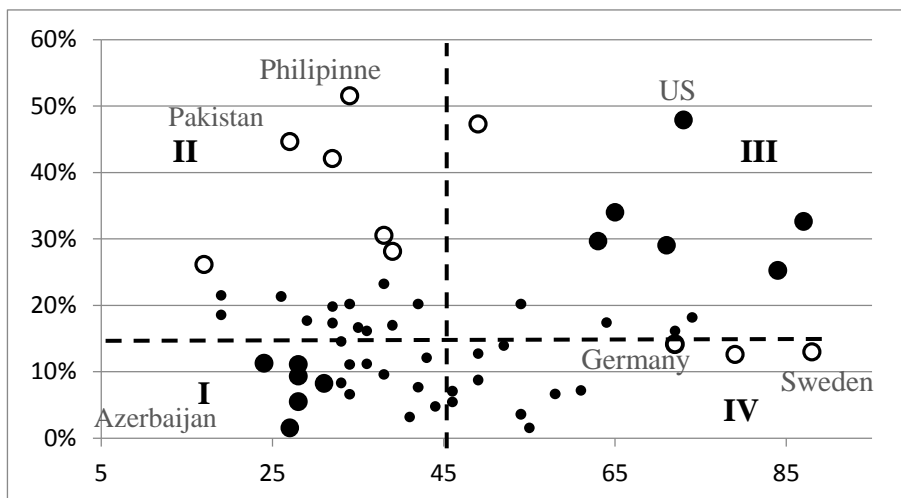
هرستاد و سونسون (۲۰۱۱) لابی و رشوه را دو استراتژی جایگزین معرفی می‌کنند؛ زیرا یک لابی موفق و تغییر قانون نامطلوب، نیاز به رشوه و دور زدن قانون را از بین می‌برد. جایگزینی رشوه و لابی سبب شده برخی صاحب‌نظران ادعا کنند توسعه اقتصادی و نهادی باعث می‌شود لابی جایگزین رشوه و فساد گردد. اگرچه این نظریه با مطالعات تجربی از جمله کمپس و جوانونی (۲۰۰۷)^۳ و بندسن و همکاران (۲۰۰۹)^۴ برای کشورهای OECD تایید شده، اما برخی همچنان اعتقاد دارند که وجوهی از مکمل بودن بین فساد و لابی وجود دارد^۵. برای درک این پارادوکس، داده‌های مربوط به رشوه و لابی در کشورهای مختلف در شکل (۱) عرضه شده است.

^۱ Harstad & Svensson

^۲ Campos & Giovannoni

^۳ Bennedsen et al.

^۴ برای مثال مراجعه کنید به (2004). Damnia et al. (2007) Yu & Yu و (2013) Kiselev.

شکل ۱. رواج لابی و فساد در کشورهای مختلف

منبع: یافته‌های تحقیق

محور عمودی درصدی از شرکت‌ها را اندازه می‌گیرد که بر فرآیند قانون‌گذاری تاثیر گذارند. این نشانگر لابی، از بررسی محیط کسب و کار^۱ (۲۰۰۲) گزارش شده توسط بانک جهانی گرفته شده است. محور افقی نیز شاخص «فساد»^۲ است که توسط موسسه «شفافیت بین‌الملل»^۳ در سال ۲۰۱۲ اعلام شده است. خط‌چین‌ها، میانگین جهانی این دو شاخص را مشخص می‌کنند. بر این اساس، نمودار به چهار منطقه تقسیم می‌شود: منطقه یک و سه با نظریه جایگزینی رشوه و لابی تطابق دارد. کشورهای این دو منطقه که در یکی از دو روش رانت‌جویی متخصص شده‌اند با نقاط سیاه بزرگ نشان داده شده‌اند. کشورهای پیشرفته مانند ایالات متحده لابی و کشورهای در حال توسعه مانند آذربایجان رشوه را برای تاثیرگذاری بر دولت انتخاب کرده‌اند. اما در مناطق دو و چهار کشورهایی وجود دارند - که با نقاط توخالی نشان داده شده‌اند- که در آن‌ها هر دو مورد رشوه و لابی رواج دارند. منطقه چهار، کشورهایی مانند سوئد و آلمان را در بر می‌گیرد که رانت‌جویی به هیچ شکلی در آن‌ها وجود ندارد. اما هر

¹ Enterprise Survey

² Corruption Perception Index

³ Transparency International

دو لابی و فساد در کشورهایمانند فیلیپین و پاکستان و اندونزی (منطقه دو) بسیار رایج هستند. این دو منطقه و کشورهای یاد شده از رابطه‌ای مکمل بین لابی و رشوه بهره می‌برند. گفتنی است رابطه بین لابی و رشوه مبهم و نامعلوم است.

این مقاله دو هدف را دنبال می‌کند؛ نخستین هدف، تعیین عوامل تاثیرگذار بر انتخاب بنگاه بین لابی و رشوه و هدف دوم، مشخص کردن رابطه بین این دو روش رانت‌جویی است. برای دستیابی به این اهداف و نیز پاسخ به این پرسش که «آیا بنگاه‌ها از لابی و رشوه به صورت جایگزین یا مکمل استفاده می‌کنند» از داده‌های تلفیقی^۱ «بنگاه‌های ارائه شده بانک جهانی در بررسی محیط کسب و کار»^۲ (۲۰۰۲ و ۲۰۰۵) استفاده شده است. نتایج از وجود رابطه‌ای غیرممتقارن بین رشوه و لابی حکایت دارد. اگرچه لابی به صورت جایگزین عمل می‌کند و فساد را کاهش می‌دهد، رشوه نیاز بنگاه‌ها به لابی در سطوح بالای سیاسی را از بین نمی‌برد. بنگاه‌های زیادی وجود دارند که رشوه را نه به عنوان جایگزین لابی بلکه برای پوشش ریسک آن استفاده می‌کنند. در قسمت بعدی داده‌های آماری مورد استفاده و متغیرهای تاثیرگذار مفروض بررسی می‌شوند. در قسمت سوم، مدل تجربی برآورد شده و نتایج تحلیل می‌شوند. در بخش چهارم، موضوع و نتایج جمع‌بندی می‌شود.

۲. داده‌های آماری و معرفی متغیرهای تاثیرگذار

بررسی کسب و کار (۲۰۰۲ و ۲۰۰۵) بانک جهانی، شرکت‌های فراوانی را در بسیاری از کشورها پوشش می‌دهد، هرچند سوالات و موضوعات مورد بررسی در برخی موارد یکسان نیستند. در راستای اهداف مقاله و نیز قابل دسترس بودن آمار متغیرهای موردنظر، نمونه‌ای بالغ بر بیست و شش هزار شرکت از ۴۵ کشور^۳ انتخاب شده است. جدول (۱) خلاصه ویژگی‌های

^۱ Pooled Data

^۲ Enterprise Survey

^۳ این دو مورد از مطالعات بانک جهانی در ارتباط با محیط کسب و کار به صورت مشخص‌تری به موضوع فساد و لابی پرداخته است. در مطالعات جدیدتر اطلاعات مربوط به این موضوع بسیار کمتر است.

^۴ کشورهای مورد مطالعه عبارتند از آلبانی (۳۷۴ شرکت)، آلمان (۱۱۹۶ شرکت)، آذربایجان (۵۲۰ شرکت)، ارمنستان (۵۲۲ شرکت)، ازبکستان (۶۶۰ شرکت)، اسپانیا (۶۰۶ شرکت)، استونی (۳۸۹ شرکت)، اسلواکی (۳۹۰ شرکت)، اسلونی (۴۱۱ شرکت)، اکوادور (۴۵۳ شرکت)، اوکراین (۱۰۵۷ شرکت)، ایرلند (۵۰۱ شرکت)، بلاروس (۵۷۵ شرکت)، بلغارستان

آمارهای متغیرهای مورد استفاده را نشان می‌دهد. دو متغیر وابسته لابی و رشوه هستند. برای اندازه‌گیری لابی از «شرکت‌های مورد بررسی» پرسیده شد که "آیا تاکنون شرکت شما با دولت لابی کرده است و یا این که تلاش کرده است تا بر قوانین و مقررات تاثیر بگذارد؟" مطابق اطلاعات بیان شده، به طور متوسط ۱۵ درصد شرکت‌ها به این سوال پاسخ مثبت داده‌اند. اگرچه این سوالی مستقیم است؛ اما از آنجا که لابی «فعالیتی قانونی» است، نسبت به گزارش نادرست شرکت‌ها نگرانی زیادی وجود ندارد.

برخی دیگر از مطالعات، از «سوالات غیرمستقیم» مانند میزان تاثیرگذاری و نفوذ یا عضویت در اتحادیه‌های صنفی برای اندازه‌گیری لابی استفاده کرده‌اند. میزان نفوذ یا تاثیرگذاری، نتیجه فعالیت رانت‌جویانه به هر دو روش لابی و رشوه است. این نکته که تاثیرگذاری لابی و رشوه از یکدیگر جدا نیستند، این شاخص را برای اهداف این مقاله نامناسب می‌کند. عضویت در اتحادیه‌ها نیز فعالیت لابی شرکت‌ها را به طور کامل اندازه نمی‌گیرد. برای مثال ۶۴ درصد شرکت‌ها (۶۱۶۴ شرکت از ۹۵۴۸ عضو اتحادیه‌ها) خدمات لابی ارائه شده توسط اصناف خود را "بی‌ارزش" یا با "ارزش کم" ارزیابی کرده‌اند.

برای اندازه‌گیری فساد نیز از شرکت‌ها سوال شد که "آیا در ملاقات‌هایتان با کارمندان پنج نهاد دولتی (اداره مالیات، آتش نشانی یا امنیت ساختمان، اداره بهداشت، شهرداری و سازمان محیط زیست) از شما هدیه یا هرگونه پرداخت غیررسمی درخواست شده است؟". میانگین این پاسخ‌ها به صورت شاخص رشوه به کار گرفته شد. داده‌ها نشان داد تقریباً نیمی از شرکت‌ها هرگز رشوه نداده‌اند؛ در حالی که یک پنجم شرکت‌ها در تمام امور اداری خود از رشوه استفاده کرده‌اند. مدل ساختاری مورد نظر در زیر عرضه شده است. از آنجا که لابی مقادیر صفر و یک به خود می‌گیرد معادله اول، احتمال ارتکاب به لابی را برای شرکت‌ها برآورد می‌کند.

(۵۵۰ شرکت)، بنین (۱۹۷ شرکت)، پرتغال (۵۰۵ شرکت)، تاجیکستان (۳۷۶ شرکت)، تانزانیا (۲۷۶ شرکت)، ترکیه (۱۰۷۱ شرکت)، جمهوری چک (۶۱۱ شرکت)، چین (۱۵۴۸ شرکت)، رومانی (۸۵۵ شرکت)، روسیه (۱۱۰۷ شرکت)، سرلانکا (۴۰۲ شرکت)، سنگال (۲۶۲ شرکت)، صربستان و مونته‌نگرو (۵۵۰ شرکت)، فیلیپین (۷۱۶ شرکت)، قرقیزستان (۴۷۷ شرکت)، قزاقستان (۸۳۵ شرکت)، کامبوج (۵۰۳ شرکت)، کرواسی (۴۲۳ شرکت)، کره جنوبی (۵۹۸ شرکت)، کنیا (۲۸۴ شرکت)، گرجستان (۳۷۴ شرکت)، لهستان (۱۴۷۵ شرکت)، لیتوانی (۴۰۵ شرکت)، مالی (۱۵۵ شرکت)، مجارستان (۸۶۰ شرکت)، موریتانی (۲۱۲ شرکت)، مولداوی (۴۲۷ شرکت)، ویتنام (۵۰۰ شرکت)، یوگوسلاوی قدیم (۳۷۰ شرکت)، یونان (۵۴۶ شرکت).

$$\begin{cases} P(\text{lobby}_i = 1) = \Phi(\alpha_0 + \alpha_1 \text{bribe} + \alpha_2 Y2005 + \alpha_3 CS + \alpha_4 IF + \alpha_5 FC_i) \\ \text{Bribe} = \beta_0 + \beta_1 \text{lobby} + \beta_2 Y2005 + \beta_3 CS + \beta_4 IF + \beta_5 FC_i \end{cases} \quad (1)$$

متغیرهای تاثیرگذار بر انتخاب بنگاه در سه دسته تقسیم شده‌اند. دسته CS مشخصه‌های کشوری، IF مشخصات صنعت و FC ویژگی‌های انفرادی بنگاه‌ها هستند. متغیر Y2005 نیز کنترل‌گر زمان است که در داده‌های تلفیقی استفاده می‌شود. از آنجا که داده‌ها در دو سال جمع‌آوری شده‌اند، برای کنترل تفاوت زمانی به مشاهدات مربوط به سال ۲۰۰۵ (۵۳ درصد مشاهدات) مقادیر یک داده شده است.

دسته اول شامل مشخصه‌هایی می‌شود که برای تمام شرکت‌های متعلق به هر کشور ثابت و مشترک هستند. سطح درآمد و توسعه‌یافتگی یکی از این متغیرهاست. هرستاد و سونسون (۲۰۱۱) در یک مدل نظری نشان دادند که شرکت‌های بزرگ و سرمایه‌بر به لابی و شرکت‌های کوچک با سرمایه کم به رشوه تمایل دارند. آن‌ها سپس نتیجه گرفتند با افزایش درآمد و توسعه کشورها، لابی جایگزین رشوه می‌شود. این نظریه با مطالعات تجربی نیز تایید شده است. انتظار می‌رود که درآمد کشور احتمال لابی را افزایش و از ارتکاب به رشوه بکاهد.

متغیر دوم این گروه از متغیرهای مشترک کشوری، ثبات سیاسی و پیش‌بینی‌پذیر بودن سیاست‌هاست. داده‌های مربوط به این متغیر نیز از بررسی شرکت‌ها به دست آمده است. از بنگاه‌ها خواسته شد تا بین صفر تا شش (مخالفت کامل تا موافقت کامل) به پیش‌بینی‌پذیر بودن قوانین و سیاست‌ها نمره دهند. آن‌چنان که در جدول (۱) نشان داده شده است، متوسط این نمره نیز ۳/۳ است که نشان از درجه متوسط پیش‌بینی‌پذیری و سازگاری قوانین در کشورهای مختلف دارد. یک مزیت لابی نسبت به رشوه، طولانی بودن منفعت در صورت تغییر قانون است. ابهام در سیاست‌گذاری این مزیت را از بین می‌برد؛ بنابراین انتظار می‌رود که در این موارد بنگاه‌ها منافع حاصل از سرمایه‌گذاری در لابی را ناکافی ارزیابی کنند و به راه حل‌های موقتی مانند رشوه و دور زدن قانون روی آورند.

علاوه بر کیفیت قانون‌گذاری، کیفیت اجرای قانون^۱ نیز بسیار تاثیرگذار است. اجرای درست قانون و تعهد کارمندان بر رواج فساد و رشوه تاثیر منفی خواهد داشت. آمار مربوط به

^۱ Rule of Law

این متغیر نیز از شاخص‌های حکمرانی جهانی^۱ ارائه شده توسط بانک جهانی به دست آمده است. بر اساس این شاخص، کشورها از نظر کیفیت اجرای قانون، نمره‌ای بین {۲، ۲-} کسب کرده‌اند. نمره متوسط یا میانگین کشورها، «منفی» است که نشان از اجرای نادرست قوانین در بسیاری از کشورها دارد.

علاوه بر این موارد، متغیرهای سیاسی نیز از اهمیت برخوردارند؛ زیرا لابی و رشوه در ارتباط با دولت و وابسته به شرایط سیاسی هستند. آمار این متغیرها از بانک داده‌های سیاسی^۲ گرفته شده است. "سیستم سیاسی (نظام ریاست جمهوری در برابر نظام پارلمانی)"، "تفکرات حزب حاکم (تفکرات چپ در برابر راست و لیبرال)" و "سابقه حزب حاکم"، سه متغیری هستند که برای کنترل و بررسی شرایط سیاسی به مدل اضافه شده‌اند. معمولاً در ادبیات اقتصاد سیاسی گفته می‌شود در نظام‌های ریاست جمهوری، رقابت بسیار بیشتر است که این خود موجب گردش بیشتر اطلاعات و شفاف‌سازی می‌شود. بنابراین می‌توان انتظار داشت که فساد و رشوه کمتر مورد استفاده قرار گیرد. از طرف دیگر، در این نظام‌ها، رئیس‌جمهور از قدرت و اختیارات بالایی برخوردار است و به همین دلیل می‌توان انتظار داشت که شکل قانونی رانت‌جویی یعنی لابی، بیشتر مورد استفاده قرار گیرد.

علاوه بر این، تفکرات لیبرالیستی مانند آزادسازی قیمت‌ها و مقررات‌زدایی موجب می‌شود تا زمینه‌های فساد از بین برود. اما می‌توان انتظار داشت که در نظام‌های آزاد، بنگاه‌ها از قدرت بیشتری برخوردار شده و به مذاکره با دولت بپردازند. بنابراین می‌توان انتظار داشت که تفکرات چپ موجب افزایش فساد اما کاهش لابی شود. منظور از تفکرات چپ این است که حزب حاکم (رئیس‌جمهور در نظام‌های ریاست جمهوری و حزب حاکم در نظام‌های پارلمانی) در کدام دسته از تفکرات دسته‌بندی می‌شود. سابقه حزب حاکم نیز بر رواج لابی و رشوه در جوامع تاثیرگذار است. احزاب حاکم پرسابقه از اعتبار بیشتری برخوردارند و بنابراین انتظار می‌رود کمتر تحت تاثیر گروه‌های پرنفوذ و همچنین فساد قرار گیرند.

دسته دوم، مشخصات صنایع را شامل می‌شوند. اهمیت عوامل صنعتی به این دلیل است که لابی یک فعالیت گروهی بین شرکت‌هایی با انگیزه‌های مشترک می‌باشد. اولین متغیر از این

¹ Worldwide Governance Indicators

² Database of Political Institution

دسته مشترکات صنعتی می‌توان به توزیع اندازه شرکت‌ها اشاره کرد که بر انتخاب و رفتار بنگاه‌ها تاثیرگذار است. اندازه بنگاه‌ها با تعداد نیروی کارشان اندازه گرفته شده است و در جدول (۲) نشان داده شده است. بر اساس نتایج، حدود ۴ درصد بنگاه‌ها بزرگ هستند که در مقابل سهم ۲۳ درصدی بنگاه‌های کوچک نشان از چولگی شدید توزیع دارد. اکستل (۲۰۰۱)^۱ نشان می‌دهد که در اغلب صنایع توزیع، اندازه بنگاه‌ها به صورت توزیع پرتو^۲ با یک دامنه راست، بسیار باریک می‌باشد. تاثیر توزیع شرکت‌ها از طریق سه متغیر میانگین، واریانس و چولگی (ضریب Alpha ضخامت سمت راست توزیع) بر رفتار بنگاه در مدل گنجانده شده است. این متغیر، چگالی یا درصد شرکت‌هایی است که اندازه‌شان به میزان دو انحراف معیار از میانگین صنعت بزرگ‌تر است.

تحقیقات مختلف نشان می‌دهند که لابی به عنوان «یک فعالیت گروهی» به مقدار زیادی به وجود و تعداد بنگاه‌های بزرگ و پر قدرت در صنعت بستگی دارد. بنگاه‌های بزرگ می‌توانند نقش پیش‌رو را بازی کرده و سپس بنگاه‌های متوسط را با خود همراه کنند. بنابراین افزایش اندازه متوسط بنگاه‌ها باید تاثیری مثبت بر لابی داشته باشد. متغیر دیگر افزایش ضخامت دامنه راست نیز به معنی سهم بیشتر بنگاه‌های پیش‌رو در صنعت می‌باشد و بنابراین انتظار می‌رود ضریبی مثبت داشته باشد. نوع فعالیت شرکت‌ها (بخش صنعت، ساختمان و یا خدمات) نیز به عنوان متغیرهای کنترل وارد مدل شده‌اند.

اما دسته سوم، مشخصات انفرادی بنگاه است که تعیین اثر آن‌ها بر انتخاب بین لابی و رشوه یکی از اهداف اصلی این مقاله است. اولین متغیر، گنجایش تولید به کارگرفته شده^۳ است. گنجایش تولید به کار رفته، در واقع، مقدار تولید واقعی را به صورت درصدی از ظرفیت موجود اندازه می‌گیرد. به طور متوسط بنگاه‌های مورد بررسی با ۸۰ درصد ظرفیت خود مشغول به فعالیت بوده‌اند. انتظار می‌رود بنگاه‌هایی که با وضعیت بد اقتصادی روبرو هستند، برای به دست آوردن رانت از هر دو روش استفاده کنند.

¹ Axtell

² Pareto Distribution

³ Utilization Capacity

جدول ۱. خلاصه ویژگی‌های آماری متغیرهای مورد استفاده

متغیر	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر
لابی	۰/۱۴۹	۰/۳۶	۰	۱
رشوه	۰/۵۱	۰/۵	۰	۱
لگاریتم درآمد سرانه	۷/۸۷	۱/۲۹	۵/۱۹	۱۰/۴۴
پیش‌بینی پذیرش مقررات	۳/۳۷	۱/۴۳	۱	۶
کیفیت اجرای قانون	-۰/۰۶	۰/۸۴	-۱/۴۴	۱/۶۶
سیستم ریاست جمهوری	۰/۴۵	۰/۵	۰	۱
تفکرات چپ حزب حاکم	۰/۴۵	۰/۵	۰	۱
سابقه حزب	۳۰/۰۷	۳۹/۹۷	۰	۱۴۲
ظرفیت مورد استفاده	۷۹/۹۷	۲۰/۴۴	۰/۶	۱۵۰
درصد مالکیت دولتی	۸/۷۹	۲۷/۰۵	۰	۱۰۰
سهم دولت از فروش	۵/۸۳	۱۷/۵۵	۰	۱۰۰
عضویت در اتحادیه صنفی	۰/۴۹	۰/۵	۰	۱
تاسیس شرکت در خارج از کشور	۰/۰۹	۰/۲۸	۰	۱
خط تولید جدید	۰/۳۵	۰/۴۸	۰	۱
سابقه شرکت	۱۶/۱۳	۱۷/۸	۰	۲۰۵
سهم صادرات از فروش	۱۰/۲۱	۲۵/۰۳	۰	۱۰۰
درصد زمان صرف شده مدیر در ادارات	۶/۲۷	۱۱/۱۹	۰	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق

اندازه بنگاه و میزان سرمایه‌گذاری نیز بر رفتار بنگاه تاثیرگذار است. در دسته متغیرهای مشترک صنعت توزیع اندازه آورده شد؛ اما صرف‌نظر از توزیع صنعت اندازه خود بنگاه نیز تاثیرگذار است. شرکت‌های بزرگ با سرمایه زیاد از قدرت چانه‌زنی بیشتری نزد دولت برخوردارند که منافع لابی را برای آن‌ها افزایش می‌دهد. اما بنگاه‌های کوچک، در زمینه رشوه دارای مزیت هستند؛ زیرا به دلیل کوچکی مقیاس، مخاطره ناشی از دستگیری و تنبیه برای آنان پایین‌تر است. بنابراین انتظار می‌رود که با افزایش اندازه بنگاه‌ها، لابی جایگزین رشوه شود. علاوه بر این، ارتباط بیشتر با دولت نیز قدرت چانه‌زنی و منافع لابی را افزایش می‌دهد.

بنابراین انتظار می‌رود شرکت‌های دولتی یا شرکت‌هایی که مبادلات بیشتری با دولت دارند، لابی را به رشوه ترجیح دهند. در ارتباط با شرکت‌های مورد بررسی به طور متوسط حدود ۹ درصد از مالکیت و همچنین حدود ۶ درصد از فروش به دولت اختصاص داشته است.

جدول ۲. توزیع اندازه بنگاه‌ها

درصد	تعداد	
۳/۷۷٪	۹۸۶	بزرگ (اشتغال < ۱۰۰۰)
۱۸/۲۱٪	۴۷۵۶	متوسط بزرگ (> ۱۰۰ اشتغال > ۱۰۰۰)
۱۰/۰۲٪	۲۶۱۷	متوسط (> ۵۰ اشتغال > ۱۰۰)
۳۰/۹۳٪	۸۰۸۰	متوسط کوچک (> ۱۰ اشتغال > ۵۰)
۱۴/۳۶٪	۳۷۵۱	کوچک (> ۵ اشتغال > ۱۰)
۲۲/۷٪	۵۹۳۰	بسیار کوچک (اشتغال > ۵)

منبع: یافته‌های تحقیق

متغیر دیگر، عضویت در اتحادیه‌های صنفی است. این متغیر، به صورت متغیر مجازی، بنگاه‌های عضو را با یک و بنگاه‌های غیرعضو را با صفر نمایش می‌دهد. اتحادیه‌ها همکاری بین شرکت‌ها را گسترش داده و قدرت آنان را در برابر دولت افزایش می‌دهند؛ ازین رو، انتظار می‌رود که عضویت در اصناف، رانت‌جویی را از طریق لابی افزایش دهد. اطلاعات اولیه نیز نشان می‌دهد که حدود نیمی از شرکت‌ها در اتحادیه‌های حرفه‌ای خود عضویت داشته‌اند. متغیرهای دیگری نیز برای کنترل ارتباطات شرکت با خارج از کشور (دو متغیر تاسیس شرکت در خارج و صادرات محور بودن)، سابقه شرکت، رویکرد مدیر (درصد از زمان صرف شده مدیر در تعامل با دولت و ادارات دولتی)، شرکت‌های با سابقه زیاد (تعداد سال‌های فعالیت) و سرمایه‌گذاری‌های جدید (ایجاد خط تولید جدید) در مدل گنجانده شده‌اند. انتظار می‌رود شرکت‌های بین‌المللی و صادراتی، شرکت‌های پرسابقه و شرکت‌های با سرمایه‌گذاری زیاد، روش‌های قانونی مانند لابی را در مقایسه با رشوه انتخاب کنند.

۳. نتایج تجربی

نخستین گام برای برآورد مدل ساختاری (۱)، آزمون درون‌زایی است؛ زیرا لابی و رشوه ممکن است با یکدیگر در ارتباط و به صورت همزمان تعیین شوند. بدین منظور از آزمون دوربین-وو-هاسمن^۱ استفاده می‌کنیم. روش انجام آزمون این است که ابتدا معادلات فرم خلاصه شده که در آن متغیر درون‌زا با متغیرهای برون‌زا جانشین شده برآورد می‌شود. سپس مقادیر باقیمانده را در معادله ساختاری اصلی قرار داده و دوباره برآورد می‌کنیم. اگر ضریب مقادیر باقیمانده به طور معناداری مخالف صفر باشد؛ آنگاه می‌توان نتیجه گرفت متغیرها، درون‌زا بوده و می‌بایست به طور همزمان برآورد شوند. ابتدا این عمل را برای لابی انجام می‌دهیم؛ یعنی مقادیر باقیمانده از برآورد رشوه را در معادله لابی قرار می‌دهیم. این مقادیر باقیمانده در سطح یک درصد معنادار هستند. به همین صورت، سپس مقادیر باقیمانده از برآورد معادله لابی را در برآورد رشوه مورد استفاده قرار می‌دهیم. مقادیر باقیمانده در سطح پنج درصد معنادار هستند. بنابراین رشوه و لابی درون‌زا بوده و باید به صورت همزمان برآورد شوند.

از آنجا که متغیر لابی تنها مقادیر صفر و یک به خود می‌گیرد، یکی از معادلات به صورت پروبیت می‌باشد. برآورد همزمان دستگاه معادلات با مقادیر وابسته پیوسته و پروبیت با دستور `cdsimeq` در Stata صورت می‌گیرد. این دستور، یک مرحله به روش برآورد 3SLS معمولی برای محاسبه انحراف معیارها اضافه می‌کند. در ادامه، دو مدل برآورد شده است؛ مدل اول، مشخصات مشترک کشوری، عوامل صنعت و ویژگی‌های بنگاه‌ها را شامل می‌شود؛ مدل دوم، تاثیر شرایط سیاسی کشورها را نیز بررسی می‌کند؛ اما تعداد مشاهدات تا حدی کاهش می‌یابد. نتایج در جدول (۳) نشان داده شده است.

در این بخش، متغیرهای تاثیرگذار مورد ارزیابی و تحلیل قرار می‌گیرند و سپس در بخش بعدی به ارتباط بین لابی و رشوه به عنوان دو روش رانت‌جویی پرداخته می‌شود. متغیر Y2005 کنترل‌کننده شرایط زمانی معنادار است. لابی به نسبت سال ۲۰۰۲ کاهش یافته و رشوه و فساد افزایش داشته است. در دسته مشخصات مشترک کشوری درآمد کشور و

^۱ Durbin-Wu-Hausman

^۲ این دستور توسط Keshk (2003) برنامه‌نویسی شده است.

پیش‌بینی‌پذیری سیاست‌گذاری در هر دو مدل در سطح بسیار بالایی معنادار هستند. ضرایب به دست آمده برای درآمد کشور در هر دو مدل نشان‌گر آن است که با افزایش درآمد و توسعه کشور لابی‌جایگزین رشوه و دیگر روش‌های غیرقانونی رانت‌جویی می‌شود. این نتیجه با مطالعات کمپس و جوانونی (۲۰۰۷، ۲۰۰۸)، بندسن و همکاران (۲۰۰۹) و هرستاد و سونسون (۲۰۱۱) همخوانی دارد. همچنین طبق انتظار پیش‌بینی‌پذیری قوانین موجب افزایش فعالیت لابی‌بنگاه‌ها و کاهش فساد می‌شود؛ به عبارت دیگر، در شرایط بی‌ثبات، دور زدن قوانین و فساد افزایش می‌یابد. علاوه بر کیفیت قانون‌گذاری، کیفیت اجرای قانون نیز بر رواج فساد تاثیرگذار است. در هر دو مدل، ضریب منفی و معنادار نشان می‌دهد که در کشورهایی که قانون به خوبی اجرا می‌شود، فساد کمتر است.

در پایان چند متغیر سیاسی به مدل دوم اضافه شده‌اند. این متغیرها برای تمام شرکت‌ها و کشورها وجود نداشت، به همین دلیل تعداد مشاهدات در مدل دوم کاهش یافته است. نتایج نشان می‌دهد که در سیستم‌های ریاست جمهوری، لابی بیشتر است؛ اما در سیستم‌های پارلمانی فساد رواج گسترده‌تری دارد. این نتیجه با کمپس و جوانونی (۲۰۰۸)^۱ مشابه است. علت را نیز می‌توان در قدرت و آزادی عمل بیشتر در سیستم ریاست جمهوری و توزیع قدرت بین تعداد گروه‌های بیشتر در سیستم پارلمانی جست. علاوه بر این، تفکرات لیبرالیستی و راست‌گرایانه و همچنین سابقه حزب حاکم باعث می‌شود که لابی بیشتر از رشوه - که غیرقانونی است - مورد استفاده قرار گیرد.

دسته دوم عوامل صنعتی هستند که در بسیاری از مطالعات نادیده گرفته شده‌اند. شرکت‌ها در سه صنعت ساختمان، صنایع تولیدی و خدمات تقسیم‌بندی شده‌اند. در این میان «لابی» در بخش خدمات و «رشوه» در ساختمان و بخش صنعت بیشتر مشاهده شده است. توزیع بنگاه‌ها در صنعت نیز بر رفتار بنگاه‌ها تاثیرگذار است. لابی، یک کارگروهی است و شرکت‌ها در بسیاری از اوقات مشروط به همکاری دیگر شرکت‌ها با دولت «لابی» می‌کنند. در صنایع بزرگ، یعنی وقتی میانگین اندازه شرکت‌ها زیاد است، لابی نسبت به رشوه برتری دارد. اما میانگین تنها عامل تاثیرگذار نیست. «متغیر آلفا» ضخامت دنباله سمت راست توزیع را اندازه

^۱ Campos & Giovannoni

تحلیل اقتصاد سیاسی رانت جویی بنگاه‌ها: مطالعه تجربی رشوه و لابی در کشورهای مختلف — ۱۳

می‌گیرد. هرچه دامنه سمت راست ضخیم‌تر باشد، به این معناست که چگالی شرکت‌های بزرگ بیشتر است و بنابراین، صنعت با مشکل کمتری در سازماندهی و همکاری برای لابی روبروست. انحراف معیار نیز اختلاف بین شرکت‌ها را دربرمی‌گیرد. هرچه انحراف معیار بیشتر باشد، اختلاف شرکت‌ها در اندازه و منافع بیشتر است و بنابراین احتمال همکاری میان آنها نیز کاهش می‌یابد. ضریب منفی انحراف معیار تاییدکننده این گمانه است.

جدول ۳. متغیرهای تاثیرگذار بر انتخاب بنگاه بین لابی و رشوه

مدل دوم		مدل اول		مدل اول		مدل دوم		
رشوه		لابی		رشوه		لابی		
انحراف معیار	آماره	انحراف معیار	آماره	انحراف معیار	آماره	انحراف معیار	آماره	
(۱/۴۸) ^{***}	-۸/۴۸			(۱/۰۸) ^{***}	-۳/۳۸			لابی
		(۰/۰۱۱) ^{***}	۰/۰۶۴			(۰/۰۰۶) ^{***}	۰/۰۵	رشوه
(۰/۹۹)	۰/۹۴	(۰/۰۰۷) ^{***}	-۰/۲	(۰/۰۸۱) ^{**}	۱/۶	(۰/۰۵۱) ^{***}	-۰/۲۵	Y2005
(۰/۹۱) ^{***}	-۳/۸۵	(۰/۰۶۹) ^{***}	۰/۳۲	(۰/۰۶۲) ^{**}	-۲/۹۲	(۰/۰۴۱) ^{***}	۰/۱۷۵	LN (GNI per capita)
(۰/۲۷۸) ^{***}	-۳/۶۸	(۰/۰۰۴) ^{***}	۰/۱۳۸	(۰/۰۲۳) ^{***}	-۳/۴	(۰/۰۲۶) ^{***}	۰/۱۰۶	پیش‌بینی پذیری مقررات
(۱/۳۵) ^{**}	-۳/۰۵۸			(۰/۰۸۳) ^{***}	-۴/۲۱			کیفیت اجرا قانون
(۰/۹۸) ^{***}	-۸/۴۶	(۰/۱۰۴) ^{***}	۰/۳۷۷					ریاست جمهوری
(۰/۹)	-۱/۲۴	(۰/۰۶۲) ^{**}	-۰/۱۲۳					تفکرات چپ
(۰/۰۱۳) ^{***}	-۰/۰۸۶	(۰/۰۰۱)	-۰/۰۰۰۸					سابقه حزب
(۱/۰۳)	-۰/۹۳	(۰/۰۰۷) ^{***}	-۰/۴۵	(۰/۰۸۳)	۰/۵۷	(۰/۰۵۲) ^{***}	-۰/۴۱	صنعت
(۱/۲۸) ^{***}	۶/۴۵	(۰/۱۲۹) ^{***}	-۰/۷	(۱/۰۸) ^{***}	۶/۴	(۰/۰۸۵) ^{***}	-۰/۵۸	ساختمان
		(۰/۴۸) ^{***}	۱/۳۹			(۰/۳۶۳) ^{***}	۱/۲۵	alpha
(۰/۰۰۲)	۰/۰۰۰۳۲	(۰/۰۰۰۲) ^{***}	-۰/۰۰۰۴۳	(۰/۰۰۲)	۰/۰۰۱۸	(۰/۰۰۱) ^{**}	-۰/۰۰۰۴	انحراف معیار
(۰/۰۰۴۳)	۰/۰۰۰۳۵	(۰/۰۰۰۳)	۰/۰۰۰۴۲	(۰/۰۰۴)	-۰/۰۰۱۴	(۰/۰۰۰۲) [*]	۰/۰۰۰۴	میانگین اشتغال
(۰/۰۲۱) ^{**}	-۰/۰۰۵	(۰/۰۰۱۴)	-۰/۰۰۲۲	(۰/۰۱۷) ^{***}	-۰/۰۰۵۷	(۰/۰۰۱)	-۰/۰۰۱	ظرفیت مورد استفاده
(۰/۰۱۷) ^{***}	-۰/۰۰۵۵	(۰/۰۰۱۴) ^{***}	۰/۰۱	(۰/۰۱۴) ^{***}	-۰/۰۰۷۴	(۰/۰۰۱) ^{***}	۰/۰۰۹	مالکیت دولتی
(۰/۰۲۲)	-۰/۰۱۲	(۰/۰۰۱۵) [*]	۰/۰۰۲۹	(۰/۰۱۸) ^{**}	-۰/۰۰۳۸	(۰/۰۰۱) ^{***}	۰/۰۰۳۲	فروش به دولت
		(۰/۰۰۷۵) ^{***}	۰/۸۶			(۰/۰۴۷) ^{***}	۰/۷۶۱	اتحادیه صنفی
(۱/۵۵) ^{***}	-۹/۱۶	(۰/۰۶۷) ^{**}	-۰/۱۶۵	(۱/۲۲) ^{***}	-۶/۶۹	(۰/۰۵۱) ^{***}	-۰/۱۲۲	بسیار کوچک
(۱/۲۸) ^{***}	۵/۸۵			(۱/۰۷) ^{***}	۴/۲۱			کوچک
(۱/۱۴) ^{***}	-۳/۶۸			(۰/۹۵) ^{***}	-۳/۱۳			متوسط کوچک
(۲/۸)	-۲/۷۹	(۰/۱۹۷) ^{**}	۰/۴۱	(۲/۴)	-۲/۵۱	(۰/۱۴) ^{***}	۰/۴۲	بزرگ

مدل دوم		مدل اول		مدل دوم		مدل اول		مالکیت خارجی	صادرات	زمان صرف شده در ادارات	سابقه شرکت	خط تولید جدید
رشوه		لابی		رشوه		لابی						
انحراف معیار	آماره	انحراف معیار	آماره	انحراف معیار	آماره	انحراف معیار	آماره					
(۰/۰۱۵)	-۰/۰۱۴	(۰/۰۰۱) ^{**}	۰/۰۰۲۶	(۰/۰۱۳) [*]	-۰/۰۲۳	(۰/۰۰۱) ^{***}	۰/۰۰۳					
(۰/۰۲۱)	-۰/۰۲۳	(۰/۰۰۱۵) ^{***}	۰/۰۰۴۷	(۰/۰۱۸) [*]	-۰/۰۰۳	(۰/۰۰۱) ^{***}	۰/۰۰۴					
(۰/۰۴۴) ^{***}	۰/۳۰۴			(۰/۰۳۵) ^{***}	۰/۲۶۳							
(۰/۰۲۴) ^{**}	-۰/۰۵۶	(۰/۰۰۱۸) ^{***}	۰/۰۰۹۵	(۰/۰۲۱) ^{***}	-۰/۰۹۹	(۰/۰۰۱) ^{***}	۰/۰۰۱					
(۰/۰۹۱) ^{**}	۱/۸۵	(۰/۰۰۵۹) ^{***}	۰/۲۴	(۰/۰۷۴) ^{***}	۲/۰۱	(۰/۰۴۶) ^{***}	۰/۱۵۵					
۱۲۲۹۰		۱۲۲۹۰		۱۵۶۶۱		۱۵۶۶۱		تعداد مشاهدات				
۰/۰۷۷		۰/۱۵۱		۰/۰۷		۰/۱۴۵		R-Squared				
۰/۰۰۰۰	۴۶/۱	۰/۰۰۰۰	۱۵۹۰/۶	۰/۰۰۰۰	۶۰/۶	۰/۰۰۰۰	۱۹۶۳/۳	F-test (CHI-2)				

منبع: یافته‌های تحقیق

- انحراف معیار در داخل پرانتز نشان داده شده است. ضرایب برآورد
- *** (معناداری در سطح ۱ درصد)، ** (معناداری در سطح ۵ درصد) و * (معناداری در سطح ۱۰ درصد)

دسته سوم، ویژگی‌های مربوط به بنگاه‌هاست. «ظرفیت مورد استفاده»، وضعیت اقتصادی بنگاه را به تصویر می‌کشد. «ظرفیت مورد استفاده»، رشوه و فساد را کاهش می‌دهد؛ اما بر لابی تاثیر زیادی ندارد. این امر نشان می‌دهد که در رشوه به نسبت لابی، حالت اضطرار بیشتری وجود دارد. اما لابی برای شرایط بد اقتصادی نیست و بسیاری از بنگاه‌ها در هر وضعیتی با دولت برای منافع بیشتر مذاکره می‌کنند. مالکیت دولتی شرکت‌ها و متغیر سوم درصد فروش به دولت نیز معنادار هستند. شرکت‌هایی که ارتباطات نزدیک‌تری با دولت دارند، لابی می‌کنند؛ زیرا به دلیل ارتباطات قوی احتمال موفقیت آنها در لابی زیاد است. همچنین مطابق انتظار این دو متغیر، تاثیر منفی بر رشوه و فساد دارند.

عضویت در اتحادیه‌های صنفی تاثیر مثبتی بر لابی دارد. اتحادیه‌ها همکاری بین شرکت‌ها را افزایش می‌دهند که برای یک کار گروهی مانند لابی این به معنا هزینه کمتر و احتمال موفقیت بیشتر است. اما شاید مهم‌ترین متغیر، اندازه بنگاه باشد. ضریب منفی و معنادار شرکت‌های بسیار کوچک نشان می‌دهد که این شرکت‌ها نسبت به هر دو روش رانت‌جویی تمایلی ندارند. این شرکت‌ها در مقابل مقررات دولتی، استراتژی تمکین یا فرار به اقتصاد سایه

را به کار می‌گیرند. اما با افزایش اندازه بنگاه رشوه به تدریج وارد استراتژی‌های بنگاه‌ها می‌شود. ضریب مثبت رشوه برای بنگاه‌های کوچک نشان می‌دهد که آن‌ها متمایل به بهره‌گیری از این رانت هستند. با بزرگ شدن اندازه بنگاه به تدریج ریسک فساد افزایش می‌یابد. شرکت‌های بزرگ، می‌بایست رشوه بیشتری پرداخت کنند و با ریسک دستگیری بالاتری روبرو هستند. ضریب منفی رشوه برای شرکت‌های متوسط این فرضیه را تایید می‌کند و در پایان همسو با مطالعات قبلی، نتایج نشان می‌دهند که شرکت‌های بزرگ، بیشتر لابی می‌کنند و کمتر رشوه می‌دهند. دلیل این امر نیز قدرت چانه‌زنی زیاد و ریسک بالای رشوه برای این شرکت‌هاست.

مالکیت خارجی و همچنین صادرات نیز موجب جایگزینی لابی بجای رشوه می‌شود. دلیل این امر نیز اعتبار بیشتر و دامنه وسیع فعالیت شرکت‌های چندملیتی است که باعث می‌شود تا از فعالیت‌های غیرقانونی مانند رشوه و فساد دور بمانند. نتایج مطالعه بندسن و همکاران (۲۰۰۹) نیز نشان می‌دهند که شرکت‌های صادراتی لابی را به رشوه ترجیح می‌دهند. از میان دیگر متغیرهای کنترل، سابقه شرکت تاثیر مثبت بر لابی و تاثیر منفی بر رشوه دارد. دلیل این نتیجه شاید اعتبار بیشتر شرکت‌های پرسابقه باشد که موجب می‌شود تا رشوه و دیگر روش‌های غیرقانونی، پرهزینه شود. نتایج نشان می‌دهد که شدت و تعداد مقررات نیز بر بروز رشوه و فساد تاثیرگذار است. مدت زمانی که مدیران صرف امور اداری می‌کنند، تاثیر مثبت بر رشوه دارد و متغیر نهایی در این دسته، داشتن خط تولید جدید است که رابطه‌ای مثبت با لابی دارد. راه‌اندازی خط تولید جدید (به معنی سرمایه‌گذاری بیشتر) موجب می‌شود تا بنگاه‌ها از روش‌های غیرقانونی و پرخطر به لابی روی بیاورند.

۴. رابطه بین لابی و رشوه

بنگاه‌ها برای «رانت‌جویی» باید بین لابی با سیاست‌گذاران و نیز رشوه به کارمندان دست به انتخاب بزنند. اولین هدف مقاله تعیین اثر متقابل این دو بر یکدیگر است. اینکه این دو استراتژی، مکمل و یا جایگزین یکدیگر باشند، از اهمیت سیاستی برخوردار است. اگر این دو جایگزین باشند می‌توان انتظار داشت که با افزایش درآمد و توسعه کشور، لابی جایگزین رشوه

و فساد گردد؛ اما اگر مکمل باشند، برای رهایی از چرخه نامطلوب، تغییرات ساختاری و نهادی ضرورت دارد.

بر اساس نتایج به دست آمده در قسمت قبل رابطه بین لابی و رشوه یک رابطه متقارن نیست. در معادله رشوه، ضریب لابی منفی است که نشان از یک رابطه جایگزینی دارد. این نتیجه با مطالعات قبلی مرور شده در مقدمه همخوانی دارد. دلیل این امر نیز این است که یک لابی موفق با سیاست‌گذاران، نیاز به رشوه‌دهی را برطرف می‌کند. اما این جایگزینی کامل نیست. ضریب مثبت رشوه در معادله لابی به این معناست که با وجود رابطه جان‌شینی، رشوه به عنوان تکمیل‌کننده لابی استفاده می‌شود. با نگاهی به آمار و ارقام نیز می‌توان گفت که با وجود رابطه جایگزینی ولیکن همچنان شرکت‌های لابی‌گر از رشوه استفاده می‌کنند. از حدود سه هزار شرکت لابی‌گر، کمتر از نیمی از آنها (۴۶ درصد) رشوه پرداخت نکرده‌اند؛ در حالی که باقیمانده این شرکت‌ها (۵۴ درصد) حداقل به یکی از ادارات مالیات، آتش‌نشانی و ایمنی ساختمان، بهداشت، شهرداری یا محیط زیست، رشوه پرداخته‌اند. نکته جالب این که ۲۰ درصد از این شرکت‌های لابی‌گر در تمام ادارات فوق از رشوه استفاده کرده‌اند.

چرا لابی به طور کامل جایگزین رشوه نمی‌شود؟ چرا شرکت‌های لابی‌گر همچنان از رشوه استفاده می‌کنند؟ رمز رابطه غیرمقارن این است که لابی همیشه موفق نخواهد بود. شرکت‌ها در مذاکره با دولت ممکن است ناموفق باشند و رشوه می‌تواند برای پوشش ریسک شکست در لابی مورد استفاده قرار گیرد. برای مدل کردن این اثر، فرض کنید دولت قصد دارد قوانینی را تصویب کند که اجرای آن هزینه C را به ازای هر واحد تولید به بنگاه‌ها تحمیل می‌کند. شرکت‌ها می‌توانند از طریق مذاکره با دولت مانع تصویب این قوانین شوند. هزینه لابی یا جبران کردن دولت را با L نشان می‌دهد. اگرچه هزینه لابی L قطعی و غیرقابل بازپرداخت است؛ اما نتیجه لابی غیرقطعی است. یک لابی موفق با احتمال p یعنی مانع شدن در تصویب قانون منافع درازمدتی دارد که با نرخ δ تنزیل شده‌اند.

$$\begin{cases} \text{Success: } R(L) = p(C + \delta C + \dots) - L \\ \text{Failure: } R(L) = (1 - p)C + p(\delta C + \dots) - 2L \end{cases} \quad (۲)$$

در صورت شکست، بنگاه می‌تواند در دوره‌های بعدی دوباره شانس خود را برای ممانعت از تصویب این قوانین یا رد آنها امتحان کند. اما به هر صورت، در دوره اول، بنگاه هزینه قطعی

را پرداخته است؛ به همین دلیل، هزینه‌ها برابر $2L$ خواهد بود. اما در صورت شکست، با احتمال $(1 - p)$ بنگاه همچنان می‌تواند از طریق رشوه منفعت C را تنها برای یک دوره تضمین کند. بنگاه به سه طریق می‌تواند این ریسک را مدیریت کند: روش اول، با عنوان «جلوگیری از ضرر»^۱ شامل فعالیت‌هایی است که به منظور کاهش احتمال شکست صورت می‌گیرند. در صورتی که نتوان احتمال موفقیت در لابی را افزایش داد و یا این افزایش بسیار هزینه‌بر باشد، بنگاه‌ها روش‌های دیگری را بکار می‌گیرند؛ روش دوم، «بیمه کردن ریسک» یعنی تبدیل فعالیت ریسکی به یک فعالیت با نتایج قطعی است. در این حالت، رشوه می‌تواند برای پوشش ریسک مورد استفاده قرار گیرد؛ زیرا صرف نظر از نتیجه لابی در دور اول، بنگاه از پرداخت هزینه اجرای قانون معاف می‌شود؛ روش سوم نیز «پذیرش ریسک» است. روش سوم به شرایط مالی شرکت‌ها و دسترسی آن‌ها به منابع اعتباری بستگی دارد.

در مجموع می‌توان گفت لابی جایگزین رشوه می‌شود؛ اما از آنجا که احتمال شکست در لابی وجود دارد، ممکن است که شرکت‌های لابی‌گر همچنان از رشوه برای پوشش ریسک در کوتاه‌مدت استفاده کنند. استفاده از رشوه به عنوان بیمه در صورتی است که احتمال موفقیت لابی کم باشد و یا بنگاه‌ها به منابع مالی برای تامین ریسک دسترسی نداشته باشند. برای آزمون این فرضیه نمونه آماری خود را به شرکت‌های لابی‌گر محدود می‌کنیم. نتایج در جدول (۴) آورده شده است.

رشوه در بین شرکت‌های لابی‌گر به چه عواملی بستگی دارد؟ نخست این که در قسمت قبل برخی متغیرها در توضیح انتخاب بین لابی و رشوه معنادار بودند؛ اما نمی‌توانند توضیح دهند که چرا رشوه ممکن است به عنوان مکمل لابی مورد استفاده قرار گیرد. در این بین می‌توان به تمامی عوامل صنعتی یا عضویت در اتحادیه‌ها اشاره کرد. این متغیرها رابطه و همکاری بنگاه با دیگر بنگاه‌های موجود در صنعت را نشان می‌دهند و از این‌رو، در انتخاب بین یک عمل گروهی مانند لابی تاثیرگذارند. اما به کارگیری رشوه برای پوشش ریسک لابی یک عمل انفرادی است و ارتباطی با این دسته از متغیرها ندارند؛ از این‌رو، در مدل دوم، این دسته از متغیرها حذف گردیده‌اند.

^۱ Loss Prevention

جدول ۴. متغیرهای تاثیرگذار بر رشوه‌دهی شرکت‌های لابی‌گر

مدل دوم		مدل اول		مشخصات کشوری	ویژگی‌های بنگاه‌ها
انحراف معیار	آماره	انحراف معیار	آماره		
(۱/۸۴)**	۴/۲۹	(۱/۹۳)**	۳/۶	Y2005	
(۱/۵۴)*	-۲/۸۴	(۱/۶۱)	-۲/۶۵	LN (GNI per capita)	
(۰/۵۷)**	-۲/۹	(۰/۵۹۷)**	-۲/۵۳	پیش‌بینی پذیری مقررات	
(۲/۱۱)**	-۵/۲۲	(۲/۱۹)**	-۵/۲۳	کیفیت اجرای قانون	
		(۲/۰۵)	۱/۵	صنعت	فاکتورهای صنعت
		(۳/۰۱)	۱/۱۱	ساختمان	
		(۰/۰۰۹)	۰/۰۰۳۵	میانگین اشتغال	
		(۰/۰۵)	-۰/۰۰۳۵	انحراف معیار اشتغال	
(۰/۰۳۸)**	-۰/۱۰۲	(۰/۰۴)**	-۰/۱۰۲	سابقه شرکت	ویژگی‌های بنگاه‌ها
(۰/۰۲۵)**	-۰/۰۶۳	(۰/۰۲۷)**	-۰/۰۵۶	مالکیت دولتی	
		(۰/۰۴۲)	-۰/۰۳۵	فروش به دولت	
(۰/۰۳۱)**	-۰/۱	(۰/۰۳۷)**	-۰/۰۹۶	صادرات	
(۰/۰۴۱)	-۰/۰۴۸	(۰/۰۴۳)	-۰/۰۵۶	ظرفیت مورد استفاده	
(۰/۰۶۳)	۰/۰۸۷	(۰/۰۶۵)	۰/۱۰۴	زمان صرف شده در ادارات	
(۲/۹)**	-۷/۶۷	(۳/۰۶)**	-۶/۶۹	بسیار کوچک	
(۳/۴۳)	۱/۹۵	(۳/۵۴)	۱/۰۵۶	کوچک	
(۲/۰۵۵)	-۱/۸	(۲/۱۵)	-۱/۶	متوسط کوچک	
(۳/۶۱)	-۰/۴۲	(۴/۲۹)	۱/۲	بزرگ	
(۱/۸۹)	-۰/۳۹	(۱/۹۸)	-۰/۸۵	اتحادیه صنفی	
(۰/۰۲۷)**	-۰/۰۶۵	(۰/۰۲۹)**	-۰/۰۶۷	مالکیت خارجی	
(۱/۶۶)	-۰/۳۲	(۱/۷۶)	-۰/۲۹	خط تولید جدید	
(۰/۹)	۰/۶۱	(۰/۹۳)	۰/۷۶	دسترسی به منابع مالی	
(۰/۹۲)**	۲/۷	(۰/۹۵)**	۲/۵۲	هزینه تامین مالی	
(۰/۰۳۹)*	۰/۰۶۸	(۰/۰۴)	۰/۰۵۵	نسبت وام و بدهی بانکی به سرمایه	
۲۴۱۷			۲۲۶۶	تعداد مشاهدات	
۰/۸۲۱			۰/۰۷۷	R-SQUARED	
۰/۰۰۰۰	۱۱/۲۸	۰/۰۰۰۰	۷/۸۱	F-TEST (CHI-2)	

منبع: یافته‌های تحقیق

- انحراف معیار ضرایب برآورد شده در پراکنش نشان داده شده است.

- *** (معناداری در سطح ۱ درصد)، ** (معناداری در سطح ۵ درصد) و * (معنادار در سطح ۱۰ درصد)

نکته دوم مربوط به متغیرهایی است که هم در انتخاب بین رشوه و لابی (رابطه جایگزین) و هم در به کارگیری رشوه به عنوان مکمل لابی تاثیرگذارند. این متغیرها مانند کیفیت اجرای قانون، اندازه بسیار کوچک یا منافع اندک رانت‌جویی و اعتبار شرکت از طریق سابقه، صادراتی بودن و مالکیت خارجی همگی هزینه پرداخت رشوه را افزایش می‌دهند و از بکارگیری رشوه در هر دو صورت (جایگزین یا مکمل) می‌کاهند.

اما چه متغیرهایی به کارگیری رشوه برای پوشش ریسک لابی را توضیح می‌دهند؟ گفته شد که هرچه احتمال موفقیت لابی بیشتر یا ریسک آن کمتر باشد، به کارگیری رشوه به عنوان استراتژی مکمل و بیمه لابی کمتر خواهد بود. نتایج نیز نشان می‌دهد که قوانین پیش‌بینی‌پذیر و ارتباطات گسترده از طریق مالکیت دولتی هر دو باعث می‌شوند که شرکت‌های لابی‌گر نیاز کمتری به پرداخت رشوه برای پوشش خطر شکست مذاکرات احساس کنند. مالکیت دولتی نه تنها ریسک شکست را کاهش می‌دهد، بلکه امکان پذیرش ریسک از سوی شرکت را نیز بالاتر می‌برد. شرکت‌ها و مدیران دولتی در برابر ریسک کاهش سود حساسیت کمتری دارند و در برابر هر زیان از پشتوانه دولت برخوردار هستند.

دسترسی به منابع تامین مالی توانایی بنگاه‌ها برای پذیرش ریسک را افزایش می‌دهند. هرچه هزینه تامین مالی بیشتر باشد، بنگاه‌ها ناچارند که برای پوشش ریسک یا به منابع داخلی تکیه کنند و یا به روش‌های دیگر مانند بیمه ریسک لابی با استفاده از رشوه روی بیاورند. تاثیر هزینه تامین مالی (نرخ بهره) بر به کارگیری رشوه به عنوان استراتژی مکمل مثبت و در سطح بالایی معنادار است. بدهی نیز فعالیت شرکت‌ها را محدود و آن‌ها را ریسک‌گریز می‌کند. هرچه بنگاه بدهی‌های بیشتری به نسبت سرمایه خود داشته باشد، نمی‌تواند ریسک جدیدی را بپذیرد و بنابراین احتمال به کارگیری رشوه برای بیمه ریسک لابی را افزایش می‌دهد. این متغیر نیز با ضریب مثبت در مدل دوم معنادار است.

۵. نتیجه‌گیری

«لابی» و «رشوه» دو راهبرد غالب و رایج برای «رانت‌جویی» است. بنگاه‌ها و افراد ذی‌نفع با یک انتخاب بین لابی با سطوح بالای سیاست‌گذاری برای تصویب قانون مطلوب یا پرداخت رشوه به سطوح پایین اجرایی برای دور زدن قانون نامطلوب روبرو هستند. مطالعات بسیاری

در این موارد انجام شده اما متأسفانه معدودی از آن‌ها به ارتباط بین لابی و رشوه و بررسی رفتار و انتخاب بنگاه‌ها در این زمینه پرداخته‌اند. پشتوانه تحقیقاتی کم باعث شده که ارتباط و تاثیر متقابل رشوه و لابی پر ابهام باشد. برخی اعتقاد دارند که این دو، جایگزین یکدیگرند؛ زیرا لابی‌گرها دیگر نیازی به پرداخت رشوه ندارند. اما برخی مطالعات دیگر حاکی از ساده‌سازی یا ناکامل بودن این نتیجه است.

در بخش مقدمه با ارائه آمار توصیفی مشخص گردید که بر خلاف نظریه بالا در برخی کشورها مانند فیلیپین و اندونزی هر دو لابی و رشوه بسیار رایج است و در برخی کشورهای دیگر مانند سوئد و آلمان رانت‌جویی به هیچ روشی صورت نمی‌گیرد. این مقاله با تمرکز بر داده‌های خرد گردآوری شده از سطح بنگاه‌ها، تلاش کرد تا متغیرهای تاثیرگذار بر انتخاب بنگاه را مشخص و رابطه بین لابی و رشوه را تعیین کند. متغیرهای تاثیرگذار به سه دسته مشخصات مشترک کشوری، ویژگی‌های انفرادی بنگاه‌ها و عوامل صنعت تقسیم شد. از دسته اول مشخص شد که درآمد کشور، پیش‌بینی‌پذیر بودن مقررات، کیفیت اجرای قانون، سیستم ریاست جمهوری، تفکرات راست‌گرایانه و سابقه حزب حاکم موجب گسترش لابی و کاهش فساد می‌گردند؛ در دسته دوم یعنی ویژگی‌های بنگاه نیز مشخص گردید که سابقه بنگاه، مالکیت دولتی، فروش و مبادله با دولت، صادراتی بودن، مالکیت خارجی و عضویت در اتحادیه‌های صنفی نیز بنگاه‌ها را به انتخاب لابی به جای رشوه ترغیب می‌کنند. یکی دیگر از مهم‌ترین عوامل، «اندازه بنگاه» است. در بنگاه‌های بسیار کوچک رانت‌جویی به هر شکل بسیار کم است. با افزایش اندازه بنگاه و روی آوردن به رانت‌جویی، ابتدا رشوه مورد استفاده قرار می‌گیرد؛ اما با بزرگ شدن اندازه بنگاه، ریسک و هزینه رشوه افزایش می‌یابد. از همین رو، بنگاه‌های بزرگ با قدرت چانه‌زنی بالا لابی را انتخاب می‌کنند؛ دسته سوم، عوامل صنعتی هستند. هرچه توزیع بنگاه‌ها دارای دامنه راست ضخیم‌تر باشد یا انحراف معیار کمتری داشته باشد، همکاری بنگاه‌ها برای یک کار گروهی مانند لابی افزایش می‌یابد.

هدف اولیه مقاله شناخت رابطه بین لابی و رشوه بود. نتایج نشان داد که یک رابطه جایگزین وجود دارد؛ یعنی با افزایش لابی از رواج رشوه و فساد کاسته می‌شود. اما این رابطه جایگزین نامتقارن است. رشوه جایگزین لابی نمی‌شود بلکه در برخی موارد به صورت مکمل آن استفاده می‌شود. با توجه به آمار نشان داده شد که بیش از نیمی از شرکت‌های لابی‌گر

همچنان از رشوه استفاده می‌کنند. احتمال شکست در لابی باعث می‌شود تا برخی شرکت‌ها با رشوه خود را در برابر این ریسک بیمه کنند. با محدود کردن نمونه به شرکت‌های لابی‌گر مشخص شد که هرچه احتمال موفقیت بالاتر باشد یا این که هرچه دسترسی به منابع مالی برای پذیرش ریسک بیشتر باشد، نیاز به استفاده از رشوه به عنوان مکمل لابی و برای پوشش ریسک آن کمتر خواهد بود.

بر اساس نتایج به دست آمده می‌توان پیشنهادهای سیاستی گوناگونی ارائه داد. ارائه این پیشنهادهای به نگاه هنجاری به لابی و رشوه بستگی دارد. فساد، مسلماً نامطلوب است؛ اما می‌توان برای لابی و مذاکره بنگاه‌ها با دولت مزیت‌هایی را برشمرد. در این قسمت تنها به پیشنهادهای سیاستی در جهت کاهش فساد پرداخته می‌شود. دولت‌ها از دو مجموعه سیاست‌های عمومی و سیاست‌های سازماندهی صنعتی^۱ می‌توانند برای کاهش فساد و رشوه استفاده کنند. در مجموعه اول، نتایج نشان می‌دهد که افزایش رشد و توسعه کشور، افزایش پیش‌بینی پذیری در سیاست‌گذاری‌ها، بهبود کیفیت اجرای قوانین بر کاهش فساد تاثیرگذارند. در مجموعه سیاست‌های سازماندهی صنعتی نیز نتایج نشان می‌دهد افزایش اندازه بنگاه‌ها و صنعت، ارتقاء روابط بنگاه‌های داخلی با خارج از کشور از طریق صادرات یا با ایجاد زمینه برای فعالیت شرکت‌های بین‌المللی، سازماندهی عضویت بنگاه‌ها در اتحادیه‌های حرفه‌ای، برندسازی و افزایش سابقه فعالیت بنگاه‌ها بر کاهش فساد در کشور موثر هستند.

منابع

- Axtell, R. L. (2001). Zipf Distribution of U.S. Firm Sizes. *Science*. Vol. 293, 1818-1820.
- Barret, S. (1997). Toward a theory of international cooperation, in *New directions in the economic theory of the environment*. Carlo Carraro and D. Siniscalco, Eds., Cambridge, Cambridge University press.
- Beckmann, K., & Gerrits C. (2009). Lobbying and corruption as substitute forms of rent-seeking; in *Market and Politics*. Wolf Schäfer and Klaus W. Zimmermann, Eds., Frankfurt, Metropolis.

¹ Industrial Organization

- Begović, B. (2005). Corruption, Lobbying and State Capture. CLDS, Working Paper No.0106.
- Bennedsen, M., & Feldmann S. E., & Lassen D. D. (2009). Strong Firms Lobby, Weak Firms Bribe: A survey-based analysis of the demand for influence and corruption. Available at SSRN:<http://ssrn.com/abstract=1503028>
- Bombardini, M. (2008). Firm heterogeneity and lobby participation. *Journal of International Economics*, 75: 329-348.
- Campos, N., & Giovannoni F. (2007). Lobbying, Corruption and Political Influence. *Public Choice*. 131: 1-21.
- Campos, N., & Giovannoni F. (2008). Lobbying, Corruption and Other Banes. CEPR Discussion Paper No. DP6962.
- Corruption Percentage Index (2012), (www.transparency.org), Transparency International.
- Damania, R., & Fredriksson P. G., & Mani M. (2004). The Persistence of Corruption and Regulatory Compliance Failures: Theory and Evidence. *Public Choice*, 121: 363-390.
- Enterprise Surveys (2002 & 2005), (www.enterprisesurveys.org), The World Bank.
- Harstad, B., & Svensson J. (2011). Bribes, Lobbying, and Development. *American political science review*, 105: 46-63.
- Helpman, E., & Melitz M. J., & Yeaple S. R. (2004). Export versus FDI with Heterogeneous Firms. *American Economic Review*, 94: 300-316.
- Keshk, O. M. G. (2003). CDSIMEQ: A program to implement two-stage probit least squares. *The Stata Journal*, 3: 157-167.
- Kiselev, E. (2013). Lobbying, Corruption, and Regulatory Constraints: An Analysis of Eastern European Business Associations. Available at SSRN <http://ssrn.com/abstract=2292514>.
- Lambsdorff, J. G. (2002). Corruption and rent-seeking. *Public Choice*; 113: 97-125.
- Thorsten, B., & Clarke G., & Groff A., & Keefer K., & Walsh P. (2001). New tools in comparative political economy: The Database of Political Institutions. *World Bank Economic Review*, 15: 165-176.
- Worldwide Governance Indicators (2002 & 2005), (www.govindicators.org), The World Bank.
- Yu, F., & Yu X. (2011). Corporate lobbying and fraud detection. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 46: 1865-1891.